

Ecoloog compenseert met autochtoon-biologisch materiaal

Provincie wil goede voorbeeld geven

Raymond Tilmans is Projectingenieur Groen bij de provincie Limburg. Hij maakt wegeaanleg door natuurgebieden goed met onder andere groen als wegversiering en compenseerbossen. Dit is al geen sinecure, maar Tilmans verkiest ook nog eens biologisch-autochtoon plantmateriaal boven traditioneel plantmateriaal. De groenbeheerder vertelt over de struikelblokken in de toepassing van dit niche-plantmateriaal.

Auteur: Karlijn Raats

Om Heerlen en Kerkrade heen komt een ontsluitende weg die op twee punten uitkomt bij de A76. De weg doorkruist tweemaal een Natura 2000-gebied, maar komt ook langs woonwijken die er voorheen rustigjes bij lagen. Raymond Tilmans heeft het er zeer druk mee: dit jaar heeft hij nog maar één week vrij kunnen nemen. Hij beantwoordt vragen van burgers die zich zorgen maken over de aanleg van de weg door de provincie en motiveert de wegeaanleg. Ook zoekt hij naar percelen of gebieden in de omgeving van de weg die met compenserend groen ingericht kunnen worden voor de delen verstoord natuurgebied. En tot slot levert hij de input voor het groen in het bestek. En dan gaat het niet om de invulling van een heestervak, maar om beplanting voor meer dan 100 hectare.

Sinds 2003

Tilmans moet dus met veel elementen rekening houden. Wat bijzonder is aan de toepassing van zijn producten, is dat Tilmans sinds 2003 autochtoon-biologisch plantmateriaal voorschrijft. Tilmans over autochtone soorten: "Ik geef in Zuid-Limburg sterke voorkeur aan soorten die typisch voor Zuid-Limburg zijn zoals de flad-

deriep, meidoornsoorten en gele kornoelje en maak ook gebruik van algemeen Nederlands autochtone soorten zoals eiken en beuken. Maar daar is de grens: ik ga nooit over tot bijvoorbeeld eiken en beuken afkomstig uit Tsjechië, tenzij er echt niets anders voorhanden is. In het begin kreeg ik hierover verontwaardigde reacties van kwekers, 'zo kunnen we niet concurreren!'. Maar iedereen staat het vrij om contact op te nemen met Staatsbosbeheer of Natuurmonumenten of één van de twaalf Landschappen om aan vruchten of zaden te komen van autochtone planten. Autochtoon en biologisch zijn geen merknamen, het is een beleid voor een duurzame samenleving en eigen identiteit, zoals ik hier kies voor de gele kornoelje." Nou is 'beleid' in het geval van Tilmans nog een beetje een groot woord. Ook al vraagt hij sinds 2003 standaard autochtoon-biologisch plantmateriaal, hij weet vreemd genoeg niet zeker of daarvoor beleid bestaat bij de provincie. "Ik weet ook niet of ze bij beleid weten wat ik precies doe in de praktijk. Maar dat maakt ook weer niet zo heel erg veel uit, want ik ga al jaren mijn eigen gang en het werkt goed."

Vraag en aanbod

"Een duurzame samenleving moet je soms afdwingen", stelt Tilmans. "We zagen dat het aanbod van autochtoon en biologisch plantmateriaal achterbleef omdat er te weinig vraag was. En omdat er weinig aanbod was, bleef de vraag uit. We hebben die vicieuze cirkel doorbroken door als provincie zelf de eis van autochtoon en biologisch plantmateriaal voor te schrijven bij bestekken. Daarbij maken we wel altijd kenbaar dat als dit plantmateriaal niet leverbaar is, de aannemers dit moeten kunnen motiveren. Pas dan kan van deze eis worden afgeweken. Op deze manier hebben we ondernemers aangeemoedigd om in de markt van autochtoon en biologisch plantmateriaal te stappen en ik heb de indruk dat het effect heeft", aldus Tilmans. Volgens Europese wetgeving staan alle autochtone herkomstsoorten naast de es, beuk, eik en kers in een Rassenlijst, die wordt opgesteld door een speciale commissie. Intussen is Nederland alweer toe aan de achtste Rassenlijst. Autochtoon gekweekt materiaal betreft Tilmans meestal van kwekerij Bronnen. Verder is hij afhankelijk van waar het aanbod vandaan komt, alhoewel hij het liefste met vaste leveranciers werkt die hij ver-

trouwt. Lastig vindt hij namelijk dat hij niet altijd weet of het materiaal wel écht autochtoon is. Kwekers weten dat ook. In geval van tekort aan autochtone, dan wel biologisch/Milieukeur gekweekte voorraad kopen zij bomen in bij een andere kwekerij. Er is geen keurende instantie die de aangegeven herkomst van de ingekochte bomen naloop, weet ook Tilmans. Zonder keuringsinstantie staat hij met de rug tegen de muur. En zodra één kweker dit doet, volgt de rest, want niemand wil opdrachten mislopen. "In alle programma's van eisen zet ik de Achtste Rassenlijst voor de melding van herkomst van plantmateriaal. De aannemer moet daarnaast ook kunnen aantonen dat hij biologisch heeft gekweekt.

Maar soms krijg ik een partij en twijfel ik aan het certificaat. Dan laten we de autochtone herkomst controleren door NakTuinbouw en de biologische herkomst door de Skal. Maar bij NakTuinbouw is dit niet hun *core business*. Daarom is er misschien wel een apart keuringsorgaan nodig." Hoe dan ook, door de goede samenwerking met NakTuinbouw heeft provincie Limburg toch soms partijen plantgoed kunnen traceren die niet voldeden aan de gestelde eisen. De aannemer werd daarop aangesproken die op zijn beurt de leverancier aansprak. Vervolgens diende het plantmateriaal vervangen te worden. Maar Tilmans zet niet alleen zijn vraagtekens bij veel productkeurmerken. Bedrijfskeurmerken zijn

Bronnen levert gecertificeerd autochtoon plantmateriaal. Sinds 1992 oogst Bronnen vooral zaden, naast zomer- en winterstek: van Drenthe tot de Ardennen en van de duinen en polders van Holland tot de grensgebieden in Nordrheinwestfalen. Vanaf 1994 worden jaarlijks miljoenen zaden geoogst van ruim 60 soorten. Het oogsten vereist een grote terrein- en soortenkennis. Het opkweken van het geoogste zaad en stek tot bos- en haagplantsoen wordt uitbesteed aan een aantal betrouwbare professionele kwekers. Daarnaast zijn er een paar boomkwekers die laanbomen van (gecertificeerde) autochtone herkomst telen.

Henny Ketelaar, eigenaar van Bronnen: "Wij zijn dus al bijna twintig jaar bezig met het verzamelen van zaden in gebieden met houtige opstanden zoals singels, bosjes en houtwallen die voldoen aan de criteria van autochtoon zoals Hans Heybroek dit heeft geformuleerd en op basis van onderzoek door onder meer Bert Maes en René van Loon. Daarvoor hebben we allereerst alle eigenaren of beheerders van die terreinen benaderd en hun toestemming gevraagd om te mogen oogsten. We hebben dus vanaf het begin goede relaties opgebouwd met natuurorganisaties, particulieren, gemeentes en andere instanties. Wij melden al onze oogsten aan bij NakTuinbouw. Onze oogstploeg krijgt ook steekproefsgewijs bezoek van hen er er zijn op de kwekerijen veldkeuringen. Onze producten krijgen hiermee het certificaat van 'autochtoon' voor wat betreft soort en herkomst. In de praktijk wordt plantmateriaal van autochtone herkomst verhandeld, terwijl het geen autochtoon plantmateriaal is. Degenen die dit doen willen voor een dubbeltje op de eerste rij zitten, maar hebben feitelijk nooit goed in autochtoon plantmateriaal geïnvesteerd of handelen malafide om gewoon geld te verdienen. Om te voorkomen dat je als opdrachtgever wordt bedrogen, kun je expliciet aangeven, bijvoorbeeld in het bestek, dat men plantmateriaal van gecertificeerde autochtone herkomst eist, de aannemer na gunning van het werk bijvoorbeeld binnen vier weken tijd laat aantonen waar hij de betreffende planten heeft gereserveerd en na oplevering de certificaten ontvangt van het geleverde plantmateriaal. Zo heb je als opdrachtgever de mogelijkheden om te controleren of het klopt wat je hebt besteld en gekregen.

Tekort aan bepaalde soorten kan eraan liggen dat er te weinig zaad van bepaalde soorten in het veld kon worden geoogst. Dat zal de komende jaren langzaam veranderen wanneer de genenbank/zaadgaard van autochtone bomen en struiken zaad gaat opleveren. Verder zijn er nauwelijks kwekers die autochtoon plantmateriaal telen. Wil je dit serieus doen, dan betekent dit investeren in kennis en kunde. Het zal nooit een 'massagebeuren' worden, het zal een bepaalde kwaliteitsniche blijven, waar een aantal kwekers met serieuze interesse, kennis en kunde en eerlijkheid (een deel van hun) omzet mee kunnen realiseren.

Daarnaast zijn er ook nog niet veel kwekers in biologische teelt of met Milieukeur. Het is belangrijk dat kwekers daar meer in gaan investeren. Denk alleen al aan het overheidsbeleid rond duurzame inkoop, ook van groen, waarbij certificering en duurzame teelt belangrijke items zijn."

Gele kornoelje.

Raymond Tilmans

bij hem ook al eens door de mand gevallen. "We hebben als provincie samen met adviseur Mario van Bernen zelf eens een audit gehouden bij een bedrijf dat aangaf Iso-gecertificeerd te zijn. Na het vraaggesprek waren we ronduit verbaasd dat het bedrijf die certificering had gekregen, want we merkten dat het zijn zaakjes niet op orde had. Ook gaat het wel eens procesmatig mis in de keten van kweker-groenaannemer-(hoofd)aannemer. De vraag rees: wie doet die officiële audits en worden die wel op de juiste manier gedaan? Hieruit bleek voor ons dat er serieuze vraagtekens geplaatst kunnen worden bij certificaten en dat

je een kweker en aannemer in het hele proces kritisch moet blijven volgen.”

Landgrenzen over

Eén van de oplossingen voor voldoende aanbod van autochtoon-biologisch materiaal is op tijd bestellen, zodat de kweker de tijd heeft om te leveren. Bij grote provinciale projecten weten aannemers soms al twee of drie jaar van tevoren welke beplanting nodig is. “Als aannemers of onderaannemers direct bestellen, komt het vaak goed. Helaas gebeurt het in de praktijk té vaak dat deze partijen te laat naar de kweker stappen. Die heeft dan natuurlijk niet genoeg op voorraad.” Er zijn ook andere oplossingen, maar door bijvoorbeeld Nederlandse keuringsregels staat Tilmans daarin met zijn rug tegen de muur: “We zouden voor aankoop de grens met België of Duitsland over kunnen gaan, want voor autochtoon en autochtoon-biologisch materiaal kun je beter plantengeografische districten aanhouden in plaats van landgrenzen. Dan moet echter wel goed onderzocht worden of dat geen problemen oplevert met andere eisen die bijvoorbeeld vanuit NakTuinbuuw aan plantmateriaal gesteld worden. Met andere woorden; zijn die eisen gelijkwaardig aan de eisen die in België of Duitsland aan plantmateriaal gesteld worden?”

Groen compenseren

Er is dus niet altijd gemakkelijk aan betrouwbaar autochtoon-biologisch plantmateriaal te komen volgens Tilmans. Maar ook vereist de toepassing van autochtoon-biologisch plantmateriaal veel kennis van zaken. Niet in alle situaties kun je dit vaak nog jonge plantmateriaal toepassen. Autochtoon en biologisch plantmateriaal is nog niet in dikke maten beschikbaar doordat het fenomeen ‘autochtoon en biologisch’ relatief nog maar kort op de markt is. En doordat de markt er nog niet *en masse* op in springt. Tilmans: “Soms gebeurt het dat je een rij laanbomen, die kan dienen als vliegroute voor vleermuizen, onderbreekt met een weg. Als je verstoring van beschermde planten- of diersoorten niet kunt *vermijden*, dan moet je proberen ter plaatse de effecten weg te nemen, door er voorafgaand aan de ingreep bijvoorbeeld een *hop over* te plaatsen, met flinke bomen in het talud. *Mitigeren* heet dat. In het geval van de flinke bomen in het talud valt autochtoon-biologisch plantmateriaal af, want dat is daar veel te klein en pril voor. In dit soort gevallen ga ik toch over op traditioneel gekweekt plantmateriaal, want biologisch heeft mijn voorkeur, maar de Flora- en faunawet is belangrijker.

Als je niet kunt vermijden en mitigeren, blijft *compenseren* over. Dat is de aanplant van een bosje in de directe omgeving van de ingreep. Maar compenseren voor diersoorten is niet 1, 2, 3 gebeurd. Ik moet eerst in de buurt van de ingreep andere populaties van de diersoort zien te vinden waar de dieren naartoe kunnen overhoppen, maar ook de geschikte grond en vegetatie voor de betreffende diersoort. Je zult in de praktijk zien dat een hazalworm nooit *à la minute* in de rand van het compensatiebosje zit. Daar gaat tijd overheen.”

Realistisch

Autochtoon materiaal kan evenmin op iedere ondergrond. En grond is bovendien moeilijk te krijgen: de provincie is afhankelijk van het vrijwillige aanbod van agrariërs in de omgeving, want er bestaat (nog) geen onteigeningswet voor natuurcompensatie zoals bij sommige overheden wel bestaat. “Door de aanleg van wegen moet je tientallen hectare compenseren, maar door stedelijk gebied en kleine beschikbaarheid van agrarische hectaren moet je lang zoeken voordat je geschikte grond hebt om te compenseren”, legt Tilmans uit. “Sommige graslanden vallen vaak al af voor compensatie, want die hebben de bestemming ‘natuurgebied’ en daarin mag je niet altijd compenseren, dat zou een sigaar uit eigen doos zijn. Andere percelen zijn vaak kunstmatig opgehoogd. Als ik dan eindelijk een stuk grond kan aankopen, en daar vervolgens als compensatie voor de Ecologische Hoofdstructuur een broekbos van elzen wil aanleggen, dan moet ik eerst kijken of deze grond geschikt is voor dat type boom, dat wil zeggen dat het een hoge grondwaterstand heeft. Met opgehoogde grond kun je dat wel op je buik schrijven natuurlijk.” Daarom is hij realistisch en heeft hij een visie over autochtoon en biologisch plantmateriaal, maar staat hij open voor veranderingen: “Als autochtoon-biologisch niet kan, gaan we over op autochtoon of biologisch. En als dat allemaal niet mogelijk is, nemen we conventionele teelt. Mocht nu later blijken dat autochtoon überhaupt geen optie meer is door klimaatverandering, dan moet je overwegen om daar weer vanaf te stappen en misschien toch, na goed onderzoek, beuken uit bijvoorbeeld Tsjechië te importeren.”

Bert Maes van het Ecologisch Adviesbureau Maes te Utrecht is al zo’n 20 jaar onderzoeker naar relictten van autochtone bomen en struiken in natuur en landschap. Hij heeft daarvoor een werkwijze en criteria ontwikkeld. Maes: “Het zou heel goed zijn als meer kwekers zich met autochtoon plantmateriaal zouden bezighouden. Veel oorspronkelijk inheems bomen en struiken zijn zeldzaam geworden, in de knel gekomen en er zijn al soorten uitgestorven in ons land. Wel is het oogsten van autochtoon plantmateriaal niet zomaar even te leren. Het is een apart vak, en als kwekers zich daar mee bezig willen houden betekent dat een pittige investering. Veel groeiplaatsen van autochtone bomen en struiken staan inmiddels weliswaar op de Rassenlijst en kunnen als gecertificeerd plantgoed geoogst worden. De herkomstgebieden staan echter nogal verspreid in het land. In de toekomst wordt het zelf kweken van autochtoon plantmateriaal gemakkelijker door de Genenbank, een initiatief waarbij Staatsbosbeheer zaden gaat vergaren van autochtone herkomst en deze vegetatie gaat vermeerderen. Op deze manier zijn op het moment als zo’n 50 soorten bomen en struiken binnen de Genenbank verzameld, en van al die 50 soorten meerdere herkomsten. Zo wordt de genenvariatie vergroot. Binnen enkele jaren zullen zij zaad gaan dragen en die komen dan beschikbaar voor de markt. De markt voor autochtoon plantmateriaal blijft echter een niche en zal niet bijster groot worden. Op sommige plaatsen kun je ook beter andere bomen en planten inzetten, zoals in parken exoten en historische bomen beter thuishoren dan inheems plantmateriaal.”